

ВІЙСЬКОВЕ ВИХОВАННЯ У СТАРОДАВНІХ КЕЛЬТІВ

Кельти, або галли чи галати - група племен індоєвропейського походження, нащадки яких мешкають зараз в Ірландії, гірській частині Шотландії та Уельсу, а також на півострові Бретань на північному заході Франції. Перші письмові відомості про кельтів датуються VI-V ст. до н.е.

Досліджуючи питання військового виховання в кельтському суспільстві, коротко розглянемо їх завоювання та стан військової справи.

Стародавні кельти увійшли в світову історію як надзвичайно войовничий народ, якому протягом IV-II ст. до н.е. вдалося завоювати більшу частину Європи, і який наводив жах на майже всі середземноморські цивілізації. Початок кельтської експансії пов'язують із легендою, яку передає Тіт Лівій.¹ Згідно з нею, у V ст. до н.е. ватажок могутньої коаліції кельтських племен Амбігат наказав своїм племінникам Сеговезу і Белловезу вирушити на чолі двох груп кельтів у завойовницький похід відповідно в Геркінські ліси та в Італію, де їх першою жертвою стали етруски, північноіталійські

1. Liv. V, 34.

держави. В 390 р. до н.е. кельти захоплюють Рим і проникають далі в глиб Італії. Інший загін кельтів йшов у напрямку Балкан. Тут на початку III ст. до н.е. вони завдали грекам та македонянам перші поразки. В 278 р. до н.е. кельти вдерлися в Грецію, де пограбували славетне Дельфійське святилище. "Треба, щоб надто багаті боги були щедрими до людей", - так сказав їхній ватажок Бренн. Проникли кельти і в Малу Азію, і у Фракію, і в Закарпаття.¹ На заході жертвою їх завоювання стало населення Британських островів. Починаючи з II ст. до н.е. кельти починають вести мирне життя. Кельтська експансія поступово припиняється і згодом вже самі кельтські землі стають об'єктом загарбань інших народів - римлян та германців.²

Військова справа у кельтів порівняно з іншими стародавніми народами була на досить високому рівні розвитку. Кельти вміли обробляти метали не гірше, а, можливо, дещо й краще, ніж греки та римляни, що давало їм змогу виготовляти високоякісну зброю.

Головним озброєнням кельтського воїна був довгий могутній меч, призначений для поразення ворога, та величезний розмальований дерев'яний щит, який, щоправда, був досить тонкий і незручний. Також використовували

1. Bogнар-Kutzian J. Some new early La-Tene finds in the Northern Danube Basin //The Celts in Central Europe. -Szekesfehervar, 1975. -P.36.

2. Todorovic J. Kelti u jugostocnoj Evropi. -Belgrad, 1968. -S.5-6.

довгі списи, дротики, бойові сокири та луки. З II ст. до н.е. широко застосовували захисну зброю - шоломи, бронзові панцирі.¹

Деякі дослідники вважають кельтів винахідниками кольчуги. Билися кельти в пішому порядку, але їхня піхота вже в III ст. до н.е. значно поступалася за якостями римським легіонерам. Знатні та багаті члени кельтського суспільства надавали перевагу важкій кінноті, яка до пізньоримських часів вважалася неперевершеною. Кельтська знать Британських островів використовувала бойові колісниці. Екіпаж колісниці складався з двох чоловік - воїна і візника. Значних успіхів кельти досягли і в фортифікації.²

Розглядаючи питання військового виховання, слід враховувати те місце, яке займала війна в житті і світогляді кельтів. Античний письменник Катон Старший, описуючи кельтів, зазначав, що вони тільки двом речам надають особливої цінності - умінню добре битися і красномовності. І справді, військова слава була для кельта головним чинником, який давав можливість йому виділитися між одноплемінниками. Для прикладу можна навести випадки, коли поранення, які воїн отримував у бою, він навмисне роз'ятрював, щоб похвалитися шрамом.

1. Йерем Э. Латенский период. Кельты // Археология Венгрии. Конец II тыс. до н.э. - I тыс. н.э. - М., 1986. - С. 195-196.

2. Filip J. Celtic civilisation and its heritage. - Prague, 1977. - P. 156.

У стародавньому світі для різних народів війна мала різне значення. Греки і римляни сприймали її, як необхідність для існування держави, для германців вона була способом існування, для кельтів же війна мала сакральне значення, була своєрідним релігійним обрядом. Юлій Цезар, який жив і воював у Галлії протягом багатьох років і був добре обізнаний в кельтських звичаях, писав, що перед вирішальною битвою кельти присвячували своїм богам майбутню здобич, а після перемоги усіх полонених приносили в жертву.¹ Набуті трофеї зносили до священних місць і ніхто не мав права взяти щонебудь з них. Воїна, який наважився б скористатися здобиччю, чекала страшна кара. Якщо ж кельтів перемагали, то досить часті були випадки масових самогубств - про це повідомляє Полібій. Війна вважалася священним обов'язком кожного члена общини. Таке ж сакральне значення мали для кельтів зброя та військові атрибути. Наприклад, укладаючи союз між племенами, найкращою порукою, сильнішою навіть за обмін заручниками, вважалася присяга перед об'єднаними військовими знаменами племен. Зрадити таку присягу означало образити священні знамена.

Таким ставленням до війни пояснюється і значне місце у військових справах організації жерців-друїдів. Взагалі, друїди посідали визначне становище в кельтському суспільстві. Їхня організація була, так би мовити, останньою інстанцією

1. Caes, VI, 17.

для кожного кельта. Друїди вели судочинство, могли відлучити людину від богослужінь, що було найстрашнішою карою, бо від відлученого відверталися всі одноплемінники. Друїди могли обирати царів і жоден ватажок не вправі був порушити пораду друїда. Авторитет цих жерців у суспільстві можна порівняти лише зі значенням церкви в середньовічному суспільстві. За свідченням Діодора, друїди могли припинити війну між найлютішими ворогами. Для цього їм достатньо було просто вийти між військами супротивників.¹

Підготовка до військового обов'язку починалася для хлопчиків з раннього дитинства. Загальноприйнятим в усьому кельтському світі був звичай виховання дітей не своїми батьками. В досить ранньому віці дитину віддавали до чужих людей, здебільшого до сімей родичів. Робилося це з тих міркувань, що сторонні люди будуть більш суворо виховувати дитину, відтак вона буде ліпше пристосована до тяжких випробувань військового життя. За свідченням Аристотеля, кельти своїх дітей змалечку загартовували, щоб вони були придатні для військової справи. Амміан Марцеллін, римський військовий та історик IV ст. н.е., писав про галлів, що всі чоловіки незалежно від віку беруть участь у військових походах, бо всі вони "загартовані морозами та постійною працею і здатні витримати багато важких випробувань".² Характерно, що IV ст., коли

1. Diod. V, 31.

2. Amm. Marc. XV, 12, 1.

писав свій твір Марцеллін, - це був час загального занепаду Римської імперії, який торкнувся і Галлії як її частини. Проте войовничість кельтів залишилася такою ж самою, як і століття тому. "Ніколи в них не бувало випадку, щоб хтось із страху перед військовою службою відрубав би собі великий палець на руці, як це трапляється в Італії". Головною рисою характеру, яку намагалися виховати у кельтів - була хоробрість. Цікаво, що вже в перших письмових згадках про кельтів античні письменники описували їх як народ визначної, навіть нерозсудливої хоробрості. Упродовж усієї античної епохи кельти залишалися синонімом такої шаленої відваги. Так, коли одного разу на кельтських землях трапилась повінь, за розповідями грецьких письменників Аристотеля та Ефора, воїни кидалися в хвилі зі зброєю, намагаючись власною відчайдушністю зупинити стихію. Виявляючи таку зневагу до караючих сил природи, кельти не боялися і людей. Птолемей Лаг розповідає про їхню зустріч із Александром Македонським на Дунаї в 335 р. до н. е. На запитання Александра, чого кельтські воїни бояться понад усе, вони відповіли, що побоюються лише, щоб небо не впало на них. Почувши таку відповідь, Александр не ризикнув вступати з ними в бій.

Під час битви кельти розпалювали себе войовничими танцями, піснями та музикою і обрядами, які наводили жах на супротивника. Таку картину яскраво змальовують

стародавні письменники, описуючи битву на річці Алія (390 р. до н.е.) - чорний день в історії Риму, який передував захопленню Вічного Міста. Римляни побачили перед собою безліч великих на зріст людей з довгим волоссям, які танцювали з щитами та мечами, співали незвичайних пісень у супроводі фантастичних інструментів. Перед самою битвою над табором кельтів заревіли труби і, оголосивши бойовий клич, кельти кинулись у бій. Вони викликали такий жах, що римляни розбіглися, навіть не вступивши в бій.

До того ж у той час (IV ст. до н.е.) континентальні кельти, щоб підкреслити свою мужність і зневагу до зброї супротивника, мали звичай ходити в бій оголеними, а їхні родичі на Британських островах ще в II ст. н.е. розмальовували свої тіла, щоб залякати ворога.

Крім хоробрості, іншою рисою характеру, яку намагалися виховувати у воїна, була відданість. Проте ця риса мала деякі особливості, пов'язані із соціальною градацією кельтського суспільства.

Виховання воїнів значною мірою залежало у кельтів від соціального становища особи. Знатні юнаки потрапляли в навчання до друїдів. Як проходило таке навчання - точно не відомо, бо друїди ніколи нічого не записували про свою діяльність. Тривало це навчання 20 років, після чого "вихованці" могли стати друїдами або посісти високе світське становище у суспільстві. І тим, і іншим військові вміння були

потрібні, бо і друїди могли бути воїнами і військовими ватажками, як наприклад Дівітіак, про якого розповідає Цезар, або персонаж ірландських саг Катбад.

Кельтське суспільство вже в 1 ст. до н. е. значно більше нагадувало середньовічне феодальне, ніж античне рабовласницьке. Знатні кельтські ватажки, аристократи і друїди могли володіти цілими містами, десятками тисяч залежних осіб-клієнтів, яких називали гальською *vassus*, тобто слуга (звідки і середньовічний термін "вассал"). Клієнти утворювали справжню "общину в общині". Особливу категорію серед них становили клієнти-воїни - амбакти, про яких згадують Діодор та Цезар.¹ Інша їх назва була солдурії, що в перекладі з гальської означає "відданий". В сучасних європейських мовах слово солдат походить саме від цього кельтського терміна. Фактично солдурії становили персональну гвардію свого патрона, служили йому за частину здобичі, зброю, коней та бенкети і взагалі розділяли з патроном "всі життєві блага".² Вони були зброєносцями, візниками колісниць, вершниками та піхотинцями. Вербували солдатів з простолюдинів, які часто нічого не мали. Але під час служби їх називали не інакше, як товаришами свого патрона.

Пояснювалося це їхнім особливим становищем і моральними якостями. Відданість солдурія спеціально

1. Diod., V, 29, 2; Caes., III, 22, 2.

2. Caes. III, 22, 2.

виховувалася. Вступаючи на службу і складаючи клятву відданості своєму патрону, він, так би мовити, присвячував йому своє життя. Як повідомляє Цезар, ніколи не було випадку, щоб "відданий" відмовився вмерти, коли гинув його друг, якому він присвятив себе. Зазначимо, що цей процес був зворотним, і патрон, приймаючи солдурія на службу, теж давав клятву вірності, хоча він не був зобов'язаний помирати, якщо його воїн гинув. Таким чином, у кельтському військовому середовищі виховувалася взаємна відданість ватажка і рядового вояка. Крім того, відносини начальника та підлеглого замінювалися дружніми стосунками, як між рівними, що не могло позитивно не впливати на моральний дух кельтських воїнів.

Питання військової дисципліни було слабкою стороною кельтського військового виховання. Це певною мірою пояснюється природними рисами характеру кельтів, а саме - їхньою схильністю до похваляння. В бою кельтський воїн прагнув, головню, індивідуального успіху, часто не турбуючись про інтереси війська загалом. І хоча кельтське військо мистецтво не досягло рівня дисципліни римських легіонів, проте певною мірою упорядкованість існувала. Адже цього вимагали умови тогочасного бою. Наведемо такий приклад. Британські кельти використовували бойові колісниці, принцип дії яких був такий. Загін колісниць під'їжджав до ворожих бойових порядків, колісничні воїни засипали супротивника

стрілами, билися з ним у пішому порядку, завдаючи якомога більшої шкоди, а потім блискавично зникали. Цим досягалася неперевершена мобільність війська. На полі бою маневри з колісничними загонами потребували високого рівня дисциплінованості і взаємодії вояків. Для підтримання дисципліни існувала і система покарань. Юлій Цезар розповідає про один досить цікавий військовий звичай. Коли обставини вимагали скликання загальногальського ополчення в певний час у певному місці, щоб забезпечити швидкість зібрання воїнів, останнього, хто прибував до табору, приносили в жертву. Отож запізнення на війну прирівнювалося до тяжких карних або релігійних злочинів - адже відомо, що жертвоприношення було карою саме в таких випадках. Для підтримання військової дисципліни діяла досить сувора система покарань. Так ватажок антиримського повстання в Галії Вірценгеторіг за тяжкі злочини наказував страчувати винних, а за невеликі провини обрізувати вуха або виколювати одне око і в такому вигляді з ганьбою відправляти до одноплемінників.¹ Однак такі покарання були скоріше винятком, аніж правилом. Кельтської дисципліни вистачало не надовго, і часто, коли доводилося вести тривалу і важку війну, наприклад війну з римлянами, кельтські ополчення, значно переважаючи ворога

1. Caes. VII, 4.

кількісно, розсипалися і "танули на очах".¹

Отже, в умовах кельтського суспільства, де війна мала значення сакрального дійства, військове виховання було основою виховання кельта-чоловіка взагалі. Виховання воїна починалося з дитинства і супроводжувалося суворим загартуванням. Головними рисами характеру, які намагалися прищепити вояку, були хоробрість та відданість. До недоліків виховання можна віднести надмірну схильність до здобуття найперше особистої слави на полі бою, що врешті-решт підривало військову дисципліну.

Брак дисциплінованості та загальна ворожнеча між окремими племенами кельтів зрештою спричинила занепад континентальної кельтської цивілізації в 1 ст. до н.е., яка, незважаючи на існуючі переваги, стала здобиччю більш організованих завойовників.

1. История Европы /Под ред. Е.С. Голубцовой. Древняя Европа. -М., 1988. -Т.1. -С.498.